

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

De orthographia dictionum e Graecis tractarum

Johannes <Tortellius>

[Venedig], 12. Nov. 1484

De Numero et figura atque inventione litterarum tam graecarum quam
latinarum

[urn:nbn:de:bsz:31-299711](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-299711)

Et Ciceronem inspiciamus primū qui linguæ nostræ absq; alicuius dubitatione princeps fuit. Quod idem artis huius ut dixit Quintilianus diligentissimus fuerit: & in filio ut ex epistolis apparet recte loquendi licet est & scribendi asper quoq; exactor & corrector extiterit. Aut uim .C. Cæsaribus editi fragerunt de analogia libri. Aut ideo minus Messalla nitidus: quia quosdam totos libellos non uerbis modo singulis: sed etiā litteris dedit. Quid etiam de Marco Varrone dicemus: An admirandæ suæ doctrinæ derogauit quod minutissimas quaestiones in hac arte magno uolumine contractauit: Quid de .C. Basso duce nobilissimo: & scientia præstantissimo: nisi laudes dicere possumus: & tamen plures libros de origine uocabulorum: teste Gellio & aliis nonnullis multa cum gloria scripsit. Non ne etiam Plinius sua ætate doctissimus in naturali historia de grammatica libros scripsisse gloriatur. Cuius dicta Priscianus nonnunq; inducit: & nos illorum fragmenta quædam preciosissima cõperimus. Quod si tot tantiq; auctores de hac materia scripserunt. In qua tu illis dũtaxat cognitione es cõparandus: non dedignaberis meũ tibi de grammatica opus inscribi: nec poterunt ulli tuam excellentiã uerbis maliuolis lædere: si grãmaticæ libros colueris: & de illis æstimationem non paruam feceris: atq; in tua bibliotheca locandos illos curaueris. Nam Grãmatica ipsa Quintiliano teste necessaria est pueris: iucunda senibus: dulcis secretorũ comes: & quæ uel sola plus habet operis q̃ ostentationis. Itaq; primũ de litterarũ inuentione: numeroq; & figura: ac nomine pertractabimus. Deinde cuiusq; nostræ litteræ per ordinem potestati: & in alias litteras tam in dictionibus græcis ad nos pertinẽtib; q̃ latinis cõmutationes explicabimus. Post hæc uero de ordinatione litterarũ inuicem tam uocalium: q̃ consonantiũ: & tam in eadem syllaba q̃ diuersa: dicemus. Vltimo particulariũ dictionum orthographiã suis litteris ordinabim; & q̃ breuissime dabitur ea narrabim;: quæ ad earũ declaratiõem facere putabim;.

Accipimusq; hæc primũ ex fragmentis decem librorũ Papyriani: quos de orthographia scripsit. Ex quattuor libris Plinii de arte grammatica. Ex unico libro Rhemii grãmatici de potestate litterarum. Ex unico Grylli de accentibus ad Virgilium: cuius parua fragmenta comperimus. Ex Capro. ex Diomede de octo partibus orationis. Ex Probo doctissimo grammatico. Ex Quintiliano uiro summo. Ex Varrone de lingua latina. Ex Aulo Gellio. Ex donato: Seruio: Prisciano: Victorino: Sergio: ex pluribus aliis latinis grãmaticis: græcisq; minoris auctoritatis cum antiquorum grãmaticorũ libros amiserint. Repperi tamen Herodiani fragmenta quædam de orthographia: & eiusdem libros integros quattuor de constructione. Ex glossulis etiã Aristarchi super Homerũ & Hesiodum. Quin & ex Porphyrio super Homerum plura annotauimus. Quæ uero ad historiam faciunt: ex Virgilio: Ouidio: Homero: Hesiodo: Liuiio: Plinio: Iustino: Herodoto: Thucydide Appiano: Diodoro siculo: multisq; aliis approbatis auctoribus & græcis & latinis: quos suis locis commode inducemus.

I OHANNIS TORTELLII ARRETINI COMMENTARIORVM GRAMMATICORVM DE ORTHOGRAPHIA DITIONVM E GRAECIS TRACTARVM LIBER PRIMVS INCIPIT.

De Numero & figura atq; inuentione litterarum tam græcarum q̃ latinarum.

Ræcorum litteras: quibus ipsi nunc græci utuntur. xxiiii. esse constat: uidelicet. α. β. γ. δ. ε. ζ. η. θ. ι. κ. λ. μ. ν. ξ. ο. π. ρ. σ. τ. υ. φ. χ. ψ. ω. Sed harum uetustiores græci: ut ex clarissimis grammaticis accepimus: solas sexdecim habuerunt: quas ex phœnicia Cadmus adduxisse uolunt: uidelicet. α. β. γ. δ. ε. ι. κ. λ. μ. ν. ο. π. ρ. σ. τ. υ. Quibus ad nostras sic primũ a Nicostrata matre Euandri ut ferunt redactis & nos sexdecim eodem modo & eadem pene figura recapisse: cũ Priscianus tum antiquiores alii celebresq; grammatici attestantur. Immo easdem illas pene cum græcis fuisse rettulit Plinius circa finem libri. vii. naturalis historię ex testimonio delphicæ tabulæ antiqui æris: quæ i palacio dicata erat Mineruæ: quas huiusmodi fuisse Rhemius grammaticus præstantissimus nobis rettulit: uidelicet.

a. b. c. d. e. g. i. l. m. n. o. p. r. s. t. u. Sed cum paulatim a græcis litteræ aliæ adinuentæ fuerint: & xxiiii. litterarum numerum adimpleuerint: nos similiter ab illis aliquas accepimus. Quibus & in nostro sermone & in dictionum græcarum scriptura frequentissime utimur. Nam uocales primum uetustissimi græci quinque: ut nostri habuerunt uidelicet. α. ε. ι. ο. υ. quas ancipites omnes uel liquidas hoc est quæ facile modo produci modo corripri possunt: uti nos uocales nostras dicimus: & illi similiter tunc quoq; dixerunt. Sed postea cum duas alias adinuerunt uidelicet. η. ω. has fecerunt semper longas: & ex prioribus duas semper breues esse statuerunt: uidelicet. ε. & ο. quin & hoc quoq; paruũ. ο. quod uero nouiter inuentum fuerat magnũ uocauere. Sic enim nomina litteris pro placito imponuntur. At nos latini ex his nouiter a græcis inuentis nullam penitus suscipimus: sed nostras omnes: uidelicet. a. e. i. o. u. suo numero & nomine conseruauimus: q̃ sane omnes ancipites & liquidas antiquo more semper habuimus. Post id autem uidentes græcorũ doctissimi per ablationem aspirationis a consonantibus quibusdam nonnunq; sententiam defraudari: nouas ad-

inuenerunt figuras: quibus necessario aspiratio comprehendendi detineriq; debeat: & sic. o. litteram in se dulci fo-
no aspirationem gerentem concaperunt: quam pro. th. q̄ pulcherrime ponunt: nec non &. φ. quā similiter
pro. ph. &. χ. quā pro. ch. iidem a troiano bello citra scribere cōsueuerunt. nanq; illas Palamedem cōperisse
Seruius attestatur. Mox alios ac prācipuū Simonidē teste Cornelio Tacito ceteras cōperisse. Verū ex his tri-
bus sic cōpertis latini nostri nullā penitus suscipere: sed seruata antiqua scriptura ipsum. t. uel. c. uel. p. cum
aspirationis nota more antiquo scribere uoluerunt. Sed quærit Parthenius grammaticus: idemq; post illū
Priscianus: quare non ideo a græcis. rh. aspiratū in aliam formam figurāq; trāslatū fuit: cū eodem modo as-
pirationē suscipiat. Ad quod respondentēs dicunt: quia nec sic aspiratio ipsi. r. cohæret sicut & præfatis mu-
tis: nec si ab hac littera tollat significatiōe minuit: nam quāuis subtrahā aspiratione dicat retor uel Pyrrus
non minus intellectus manet integer: non aut sic in aliis. Nam si Chremes cū aspiratione proferes nomē pro-
priū designabis: a quo si aspirationē subtraxeris significatū mutabis: quia tunc quoq; a uerbo cremo decli-
natum cū significatiōe eius uerbi esse uidebit: ut id idem in mille aliis contingit. Rursum græci alii & ut fert
Simonides ad linguā suā scripturāq; ornamentū. ψ. litterā sine aspiratione adinuenit: quā quodammodo
molliorē q̄. ps. uolubilioremq; sonum habet: ut diligentissimi cōspexere grāmatici: pro qua Claudius Cæ-
sar apud nos antistigma hac figura describi uoluit. χ. ita ut pro. ps. aliam simplicem figurā ut græci habent
& nos haberemus. Sed ut in sequentibus ostendemus nulli ausi sunt antiquā scripturā post Claudii imperi-
um cōmutare. Post has uero omnes. ζ. &. ξ. græci ipsi cōparerunt: quæ sane ad decorē & ornatū propria lin-
guā plurimū contulisse uident: At uero latini nostri præter sexdecim antiquas litteras: quibus primitus ute-
bant. f. aliam ex æolico quodā digamma ut infra clare enarrabimus assumpserunt. Post quā &. q. litterā inue-
nere: quæ tametsi præcise eiusdē cū. c. potestatis esse dicat: eā tamē nostri auctores in illis dictionib; optasse
uisi sunt: in quibus pinguior quodammodo sonus exigi uidebatur: q̄; per. c. litteram præstari potuerit. Post
has uero nonnulli ex nostris. k. in eadē forma qua est apud græcos supuacta recaperunt. Qua sane Quintilia-
nus in nulla scriptura nostra utendū existimat: nisi ut ait: quæ significat etiā ut sola ponat. nam in quibusdā
uetustissimis inscriptionibus sæpe ego cōspexi. k. DECEMB. pro calendis decembris. Idemq; in Liuiio uetu-
tissimæ scripturæ frequenter annotaui. Nec illis ullo pacto assentiendū puto: qui sequente. a. cōtendūt sem-
per. k. scribendā esse in karthago kaput: cū teste Quintiliano sic. c. littera quæ ad omnes uocales uim suam
cōmode præferat. p̄ter has quoq; cū græci. ξ. litterā ultimo adinuenerint p̄ nostræ dictionū magna cōmo-
ditate illā sub hac forma. x. a nostris recipi debere uisum est. hoc solum ab illis in uoce discrepantibus: q̄; ubi
illi eam proferentes in. i. uocalem desinūt: & dicūt. xi. nos ecōtrario dicimus. ix. Ultimo uero. y. &. z. assump-
simus: ut & nobis quoq; in græcis nominibus trāscribēdis deseruirent. Nā ut ait Quintilianus a græco ser-
mone magna ex parte romanus cōuersus est: & confessis quoq; græcis uerbis utimur ubi nostra defunt. Si-
cut illi nōnunq; a nobis mutuant. Sunt igitur figuræ litterarū quibus nos utimur uiginti duæ: de quibus om-
nibus singulatim dicemus. Nam. h. littera non est: sed aspirationis nota: ut in sequentibus ostendemus.

De Accidentibus litterarum.

Ed quærent nonnulli quotidie cur nos simplici uoce uocales nostras: & græci plurib; syllabis quas-
dam uocare uoluerunt: cū littera pars sit minima uocis cōposita: nā quā nos simplici uoce. a. dici-
mus: illi pluribus syllabis alpha nomināt. Item quā nos. i. simplici sono: illi iota duabus syllabis uo-
cauere. Consonantes etiā fere omnes duabus syllabis illi efferunt: ut beta: gamma: delta: quas nos in eadem
quæstione manentes una syllaba nominamus: & quasdā quidē in. e. uocalē terminātes: ut. bc. ce. de. & simi-
les: quasdā uero ab. e. incipiētes: ut. el. em. en. quā sane quæstionē facile dissoluere possumus: si accidētia lit-
teræ distinguam; quæ tria sunt. f. nomē figura & potestas. Nomen ut apud græcos alpha beta gamma delta.
Apud latinos uero. a. be. ce. de. ita ut apud illos plerāq; uocales pluribus syllabis nominent: apud nos uero
uocales omnes per se prolate nomen suū ostendūt. Figura uero ea est forma quā in singulis litteris græcis. f.
& latinis cōspicimus: quæ apud antiquos illoq; & nostros ut supra ostendimus pene eadē fuit. Potestas autē
pronuntiatio est illarū quā in litterario sermone nos & illi eodē modo utimur. Nomē igitur ad placitū institu-
entis rationē impositū fuit: quod nō solū unica aut duabus syllabis: sed tribus pluribus ue si placuisset con-
stitui poterat. Sed auctoribus latinis teste Prisciano in. viii. in his ut multis aliis breuitas & cōcisio nominis ma-
gis placuit. Nec id sane nomē litteræ potestātē ullaten; impedire ualet: quæ in pronūtiatione litteratæ uocis
ostendit: quia tunc quoq; nō litteræ nomine: sed potestate utimur: quæ indiuisibili quodam ipsi litteræ pro-
prio consistit. Nam si balneum dicimus: aut martium laborem efferimus: non tūc. b. in. e. terminatur: nec. l.
aut. m. ab ipso. e. incipit: quia non nomine: sed potestate eius litteræ utimur: ut quæadmodum in cōpacto ex
elementis corpore dicimus elementū ut quid indiuisibile inesse: hoc est quod non ut corpus in aliud elemē-
tum diuidi potest: & tamen in partes quasdā diuidi ualet: & cōposito nomine efferit: sic & in litterali uoce lit-
tera ipsa sua ui & potestate indiuisibilis: hoc est non in aliā litterā resolutibilis proferit: quæ tamen in se cōposi-
to nomine cognominari cōmode potuit: Vnde & ad elementorū mūdi similitudinē uocabulo etiā elementi
nonnulli litteras uocauerunt. Et sicut illa simplicia sunt & coeuntia corpus omne perficiūt: sic etiā hæ cōiunctæ
litteralem uocem quasi corpus aliquod cōponunt: sed diuersa eloquendi ratione apud græcos & nostros